

MELANKOLIJA (145) *sb f*

melankolija (144), **melancholija** (1); melankolija : melancholija *SienLek* (25 : 1).

e, o oraz pierwsze a jasne (w tym w a 2 r. błędne znakowanie), końcowe a pochylone.

sg N melankolijã (37). ◊ G melankolijęj (53); -ej (4), -(e)j (49). ◊ D melankolijęj (8); -ej (1), -(e)j (7). ◊ A melankolijã (42). ◊ I melankolijã (3). ◊ V melankolijã (1). ◊ pl N melankolije (1). ◊ [G melankolij.]

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. lek. Według ówczesnych pojęć medycznych, czarna żółć, jeden z czterech zasadniczych ciekłych składników organizmu ludzkiego (i przez analogię zwierzęcego), podlegająca wpływom czynnych elementów (ciepła i zimna) pozostałych cieczy (tj. flegmy, krwi i żółci), a także każda z wymienionych cieczy uległa zakażeniu; *atra bilis Mącz, Cn; bilis valde torrida, limus sanguinis, melancholia, sanguis ustus Cn* [*melancholia atra bilis – czarna krew, kolera Mącz 214a; melankolia, krew abo żółć spalona, czarna – melancholia Cn*] (119) : Też Poley w winie wwarzony/ purguie melankoliã *FalZioł* I 101b; Ty Koczenki z Arabijey przywożone/ wywodzą Melankoliã s człowieka y flegmę/ á tak y mozg y fuche żyły czyfcia *FalZioł* I 128c; Abowiem melankolija lewą łtronę głowy poſpolicie trapi. *FalZioł* V 7v; á ten [czarny piasek] ſie rodzi z Melankolijey/ ktora gdy łtwardzieie/ tedy zawſze czarnaſie łtaie. *FalZioł* V 10v, [*7]v, [*8]v [3 r.], I 3c, 12d, 17c (64); Czemu ięziki wężow y robakow nie ktorich takież y pſow wćiekłych zarażaiã członek vkãłzony. (–) Bowiem tam panuiã pary á dymy iadowite z melankoliej, ktorich takie zwierzęta łã pełne á tak kãłaiã zarażaiã. *GlabGad* C5; Czwartã [wilgotnoſć] melankolia ktorã teſ zowã czarna kolera, z materiej zimney á fuchej. *GlabGad* E2, A7, C, D4v, D5 [2 r.], E5v (13); *RejWiz* 61v, 117v [3 r.]; *Mącz* 18d, 25a; Trzećia wilgoſć/ Czarna żołć/ ktorã zowã Melãnkoliã: [...] ma łwe mieyłtce/ w Sledźienie *SienLek* 28v; Drugie łkãżenie ielt/ zãziębienie wilgoſci/ á teſ zowã łatinowie Melancholia. *SienLek* Vuu2v, 1 [2 r.], 8 [2 r.], 9, 9v [2 r.], 20 (18); A Melãnkolia [czyni człowieka] łrafownego/ á rzadko weſołego. *RejZwierc* 3v, 3v [2 r.]; chyba iźby zdrowia nãtãrgawſzy/ dobrã ónę krew odmienić/ á zãkãżić miãł/ y w nię przymnożyć/ którõyle z łtych trzech/ phlegmy/ kolery/ albo melãnkolięy *Oczko* 33v, 13; [melãnkolij czyſcienie/ iãko przez złote żyłki/ mieſięcznã chorobę/ y ine poſrodki *SchneebAnt* I 8v].

W charakterystycznych połączaniach: melankolija sucha (3), zimna (3); czyſcienie melankolijey (3), miestce (2), mnożenie, pełny (2), przymnożyć, purgowanie, wilkoſć, wypędzanie, wywiedzenie, zachowanie (2), zbytek, zimnoſć; melankolijey panować, przeciwiãć ſię; melankolijã czynić (2), czyſcić (wyczyſciać) (5), dawać, mnożyć (3), purgować (7), trapić, trawić, uzdrawiać, wypędzać (pędzić precz) (5), wywodzić (6); by(wã)ć z melankolijey (5), przychodzić (8), rodzić ſię (2); [co] z melankolijey (8).

Zestawienie: »melankolija spalona (a. przypalona), czarna« (4 : 1): czarna [czemierzycã] dla tego ielt rzeczona iże melankoliã czarnã purguie *FalZioł* I 45d; Miodunczana wodkha [...] melankolijã łpalonã vzdrawia *FalZioł* II 7d, [*8]v, I 38b, 110d.

Szeregi: »czarna żołć albo (to jeſt) melankolija« [szyk 4 : 2] (6): Abowiem/ kto tego niedba/ przyydzie mu boleſć bokow/ płuc łkãżenie/ Melãnkoliej/ to ielt/ żołci czarney mnożenie *SienLek* 16, 24v, 30, 41 marg, 41v, 53v.

»krew czarna, to jest melankolija« (1): [bób] grubą krew czarną/ to iest melankoliją czyni *FalZioł* III 17a.

»spalona kolera, to jest melankolija« (1): Też vrina blada [...]. Obphitość łpaloney Koleri, to iest Melankolijey vkazuie. *FalZioł* V [4].

2. lek. *Zespół cech fizycznych i psychicznych charakterystyczny dla ludzi (i analogicznie zwierząt), w których organizmie przeważa czarna żółć* (3) : niektorzy zową to ziele [...] zaięcze ziele á to dla tego iżz to ziele broni zaięcza od melankolijey ktori łprirodzenia melankolik *FalZioł* I 106c; *BielKom* E3v; takich [melankolików] choroby nie częsté wprawdzie/ ále trwálé/ y do vlęczenia trudné nádchodzą [...]. Przeto wypurgowác ie trzebá co nalepiéy/ á ták wnątrznému záplugáwieniu dogádzác/ iákoby ónéy Melánkoliéy źródło á fundáment/ zewnątrz łye napiérwéy wywiódl *Oczko* 34.

3. lek. *Choroba umysłowa, u podłoża której leżały rzekomo zaburzenia ciekłych składników organizmu ludzkiego; melanc(h)olia Calep, Cn; displicentia sui, furor Cn [melankolia aliter choroba ze krwi czarnej pochodząca — melancholia Cn]* (15) : SEnes [...] Iest vżyteczné [...] na Melankolią/ kthora niemocz iesth znarułzeniem mozgu y rozumu przyrodzonego. *FalZioł* III 5d, ++8b, *3c, I 50b, 110d, 133b, IV 57a, V 76v [2 r.]; i wiedzieli dobrze/ zé mu nie na rozumie niezefzło/ ale łnác ówłzem przybyło/ włzakże [...] niewłtydliwie powiedali żeby z Melankokoljiéi [!] od rozumu odłzedł. *MurzHist* E, Q4; *SienLek* 19v marg; Ták łny ówy nád przyrodzenie/ káduki/ melánkolie/ y inłzé główné/ co per éffentiam bywáią choroby/ máły wzgląd ná cieplice máią. *Oczko* 14; *Calep* 648b.

W charakterystycznych połączeniach: *zbytńia melankolija; melankoliją miewać, oddalać; z melankolijey pochodzić, od rozumu odejść.*

Szereg: »melankolija a oszalenie« (1): Trołkánie bes iáwney przyczyny á długo/ ktemu też boiaźń á łtrách: Melánkolią á ofzálenie známienue. *SienLek* 19v.

4. *Apatia, zniechęcenie, smutek; także silny wstrząs psychiczny, zmartwienie [melancolia – ciężkie myślenie BartBydg 88b]* (8) : Vłyłzawłzy to Wituł z melánkoliey niemoc miał/ w ktorey vmárl *BielKron* 386v; ZEgar łyłzé wybija/ Vłtáp melánkolija *KochPieś* 27; *ActReg* 85, 93; *RybGęśli* B2v.

W przeciwstawieniu: »myśl dobra ... melankolija« (1): *Oczko* 18v cf »frasunek ani melankolija«.

W charakterystycznych połączeniach: *melankolijey służyć; w melankoliją wpędzić; z melankolijey niemoc mieć, wybawić.*

Zwrot: »wpadać w melankoliją« (1): ábowiem łámothny człowiek nie máiąc przed oczymá przykłádných łudzi/ wpada częłto w Melánkolią áłbo w teskność *BielKron* 334v.

Szeregi: »nie frasunek ani melankolija« (1): łtárzy óni łudzie nákládáli bárzo wiele/ áby [...] ciepliczné páłace/ były [...] co nawefelłzé/ áby to rołkolzy/ myłli dobréy/ á nie fráłunku áni melánkolijéy łłużyło *Oczko* 18v.

»melankolija albo (a) teskność« (2): *BielKron* 334v; tedy ówa [choroba] vlęczyć łye może/ która łye niezáltarzáłá/ [...] chorégo w melánkolią/ á wołtátnią teskność niewpędziłá *Oczko* 15v.

Synonimy: 1. »czarna krew«, »czarna żółć«; 3. *oszalenie*; 4. *boleść, brzemię, ciężkość, doległość, frasunek, kłopot, smutek, teskność, trapienie, troska, troskanie, troskliwość, utrapienie, zamutek, zasmęcenie, żal, żałość.*